

# Wójcicka, Marta

---

## Rosyjski słownik semiotyki kultury

---

Etnolingwistyka 21, 322-323

---

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach  
dozwolonego użytku.

ROSYJSKI SŁOWNIK SEMIOTYKI  
KULTURY

Svetlana Machlina, *Slovar' po semiotike kul'tury*, Sankt-Petersburg: „Iskusstvo – SPB”, 2009, 752 s.

Wydany w Sankt-Petersburgu w 2009 roku *Słownik semiotyki kultury* jest obszernym, liczącym 750 stron i 354 hasła, kompendium wiedzy z zakresu kultury i języka. Autorka słownika – Swietłana Machlina – jest doktorem nauk filozoficznych, profesorem katedry teorii i historii kultury Sankt-Petersburskiego Państwowego Uniwersytetu Kultury i Sztuk, członkiem Związku Artystów oraz Międzynarodowego Stowarzyszenia Krytyków Sztuki (AICA).

*Słownik semiotyki kultury* to synteza dotychczasowych dokonań semiotyki w zakresie różnych dziedzin kultury i sztuki. Układ haseł jest alfabetyczny, a ich wybór autorka próbuje uzasadnić we wstępie do słownika. Opracowane przez siebie hasła dzieli badaczka na trzy grupy tematyczne:

- podstawowe terminy i pojęcia semiotyki, wśród których autorka wymienia takie jak: awangarda, barok, surrealizm, elementy oraz terminy wspólne semiotyce i różnym dziedzinom sztuki, np. behawioryzm;

- osoby – w tej grupie haseł, jak pisze S. Machlina, znajdują się zarówno dotyczące uznanych uczonych (np. Bachtin), jak i tych, „którzy dopiero zaczynają swoją drogę w nauce” (s. 6); zdaniem autorki, zwrócenie uwagi na nowe pokolenia uczonych daje możliwość przedstawienia czytelnikom także tych kierunków, które dopiero zaczynają się formować;

- odrębne aspekty kultury, np. intertekst.

Wartością słownika jest zestawienie haseł z różnych zakresów kultury i ich ogłód z punktu widzenia semiotyki. Semiotyka jako dyscyplina humanistyczna, łącząca pewne założenia i narzędzia badawcze z lingwistyką, psychologią, antropologią i filozofią, wpływa na interdyscyplinarny charakter słownika. Znajdują się tu zatem m.in. artykuły z zakresu językoznawstwa, przedstawiające tak podstawowe zagadnienia jak: dialog, znaki diakrytyczne, diachro-

nia, dyskurs, jednostki języka, żargon, znak, inwersja, deskrypcja, znak, hipertekst, adresat, de-rywacja, wewnętrzna forma słowa, kod: syntaktyczny, symboliczny, referencjalny, komunikacja, komparatystyka, konotacja, kontekst, meta-język, model, oznaczane i oznaczające, opozycja, pragmatyka, semantyka, sygnał, symbol, syntagmatyka, syntaktyka, socjolekt, tekst, transformacja, uzus, język oraz główne kierunki i szkoły językoznawcze, takie jak gramatyka generatywna, lingwistyka deskryptywna, szkoła genewska, moskiewska szkoła fonologiczna, moskiewska szkoła lingwistyczna, szkoła moskiewsko-tartuska, szkoła praska i in.

Wśród definiowanych haseł są także dotyczące kultury oraz historii sztuki – głównie nazwy kierunków i stylów w sztuce: awangarda, barok, impresjonizm, body-art, bricolage, dadaizm, video-art). Przedmiotem opisu słownikowego są również współczesne zjawiska z pogranicza kultury i sztuki, np. graffiti, glamour oraz z pogranicza kultury i socjologii: imię jako znak socjalny (społeczny). Z krótkiego przeglądu artykułów hasłowych widać, że celem autorki było holistyczne opracowanie semiotyki kultury, ujmujące zarówno zjawiska historyczne (np. barok), jak i współczesne (np. video-art).

Przedstawione w *Słowniku semiotyki kultury* hasła ukazują skrótowy przegląd stanu badań nad danym pojęciem, ilustrowane są wyrazistymi przykładami. Dla przykładu w definicji intertekstu czytelnik zetknie się w takimi kluczowymi w rozwoju tego pojęcia nazwiskami, jak: J. Kristeva, M. Bachtin, U. Eco, R. Barthes. Brakuje jednak informacji o klasycznej już koncepcji transtekstualności Gerarda Genette'a oraz podziału transtekstualności na: intertekstualność, paratekstualność, metatekstualność, hipertekstualność i architekstualność. Oprócz podstawowych definicji intertekstu, czytelnik odnajdzie wnikliwą, liczącą 17 stron, opartą na bogatej literaturze przedmiotu, interpretację wybranego utworu artystycznego. Poemat Aleksandra Puszkina *Jeździec miedziany* autorka pokazuje w kontekście historycznym (inspiracje płynące z petersburskiego pomnika Piotra Wielkiego, polemika z Mickiewiczem, wpływ cenzury cara Mikołaja I na kształt utworu) i biograficznym. Właściwa analiza poematu pod kątem

intertekstualności pojawia się dopiero na ostatnich czterech stronach. Nie ogranicza się ona jednak tylko do wymienienia utworów literackich wykorzystujących motywy puszkiniowskie (np. puszkiniowski Petersburg), ale też sygnalizuje inne aspekty intertekstualności (tzw. intertekstualność intersemiotyczną), odniesienia do utworu Puszkina w innych dziedzinach sztuki: muzyce, plastyce. Uwaga autorki skupia się na teatrze, w którym np. tekst Szekspira związane z tekstem Pasternaka. Dzięki takiemu zabiegowi, zdaniem Machliny, intertekstualność pozwoliła na aktualizację obrazu Hamleta.

Opis intertekstu w prezentowanym hasle sugerowałby, że intertekst jest tu rozumiany nie tylko jako relacja tekst Puszkina – teksty wcześniejsze (kondycja bohatera o imieniu Eugeniusz w historii literatury rosyjskiej) i późniejsze (wpływy Puszkina na twórczość Tolstoja), ale też tekst – rzeczywistość pozatekstowa (wpływ sytuacji osobistej pisarza i historii Rosji na koncepcję utworu). Interekstualna analiza ukazuje tekst Puszkina jako proto/arche/tekst. Wyraźnie zaznaczony jest też kontekst porównawczy, który stanowią tu inne utwory Puszkina.

Duży blok w prezentowanym słowniku zajmują hasła związane bezpośrednio z jego tytułem, czyli z semiotyką w nazwie: semiotyka w Sankt-Petersburskim uniwersytecie, semiotyka w systemie współczesnej wiedzy naukowej, semiotyka pieniędzy, kostiumu, kultury, semiotyka codzienności, semiotyka futbolu, szamanizmu, znakowość pałacu, gry, kwiatka w malarstwie, języka sztuki średniowiecza.

Jedną siódmą zebranych w słowniku haseł stanowią artykuły prezentujące sylwetki badaczy kultury. Wśród nich są znani językoznawcy, filozofowie, socjologowie, kulturoznawcy, np. Barthes, Derrida, Benveniste, Bogatyriew, Wittgenstein, Winogradowa, Iwanow, Toporow, Chomsky, Jakobson, Propp i in. Bez wątplenia wielką zaletą słownika jest to, że autorka nie skupia się na prezentacji sylwetki uczonych, ale też ukazuje ich największe dokonania. Dla przykładu pod hasłem *Bachtin* czytelnik odnajdzie prezentację kluczowych w teorii badacza zagadnień, mających wpływ na rozwój semiotyki kultury. Zdaniem autorki słownika są to: polifoniczny charakter powieści Dostojewskiego, koncepcja języka złożonego z powtarzających się właściwości syntaktycznych, gra-

matycznych i fonetycznych, rola intonacji, teoria mowy, rola języka w psychoanalizie, model poetyki historycznej, język jako suma dialogów, karnawalizacja, język sztuki jako system znaków w literaturze, malarstwie i muzyce, problem realizmu w sztuce, tekst w kontekście oraz gatunek mowy. Zdaniem Machliny, centralnym dla analizy języka sztuki pojęciem jest u Bachtina tekst jako spójny kompleks znakowy. Autorka *Słownika semiotyki kultury* podkreśla także wpływ teorii Bachtina na ustalenia innych badaczy kultury, np. J. Kristevej. Hasła przedstawiające badaczy kultury nie są więc, jak widać na przykładzie, tylko hasłami biograficznymi, ponieważ skrótowo prezentują także najważniejsze osiągnięcia badaczy.

Warto podkreślić, że znaczną część słownika stanowią hasła prezentujące zagadnienia istotne dla historii kultury i sztuki Rosji: sztuka obrazowa we współczesnej Rosji, modele oralne w dynamice kultury rosyjskiej, *Jeździec miedziany* jako znak i symbol Sankt-Petersburga, semiotyczny status Sankt-Petersburga: odbicie w wodzie, semiotyka w uniwersytecie w Sankt-Petersburgu. Jest więc *Słownik semiotyki kultury* cennym źródłem informacji o rozwoju kultury, sztuki i nauki w Rosji.

Słownik zawiera też imponujący, liczący 1203 pozycje, zamieszony na 51 stronach, spis literatury, obejmujący nie tylko pozycje rosyjskojęzyczne, ale też angielskie, francuskie i polskie. Odsyłacze do ponumerowanej bibliografii czytelnik odnajdzie w tekście hasła (numer pozycji w bibliografii i strona).

Praca skierowana jest do kulturoznawców, językoznawców, historyków sztuki, filozofów i socjologów. Sama autorka wśród jej czytelników widzi przede wszystkim młodzież studencką – z myślą o tym właśnie odbiorcy konstruowane są i zamieszczone w słowniku hasła dotyczące kultury i sztuki współczesnej.

Podsumowując, warto jeszcze raz podkreślić zalety tego opracowania prezentującego główne nurty i dziedziny kultury w aspekcie semiotycznym. Jest to słownikowe kompendium wiedzy z zakresu historii kultury oraz sztuki współczesnej, oparte na bogatej literaturze. *Słownik semiotyki kultury* umożliwia czytelnikowi wgląd w kulturę i naukę Rosji.

Marta Wójcicka